

TARİH

mümkündür. Bunlar, müstakil tetkiklerin yanında İran tarihinin pek çok ana kaynağını neşretmek suretiyle İran tarihçiliğine önemli katkılarda bulundu. Öte yandan tarihle ilgili makalelerin yayımlandığı *Yâdgâr*, *Kâve* ve *Âyende* gibi dergilerle asıl ilgi alanları edebiyat olduğu halde zaman zaman tarihe dair konulara da yer veren *Ârmağân*, *Yağmâ*, *Sûhan* ve *Râhnemâ-yi Kitâb*, XX. yüzyılın ortalarından itibaren İran'da tarih araştırmalarının gelişmesinde önemli rol oynadı. Bu dergilere sonraki yıllarda *Ferheng-i Îrân-zemîn* (1954-) ve *Beresihâ-yi Târîhî* (1966-1979) gibi yenileri eklendi. 1960 ve 1970'li yıllarda kurulan Encümen-i Âsâr-ı Millî, Bûngâh-i Tercüme ve Neşr-i Kitâb ve Bûngâh-i Ferheng-i Îrân gibi resmî kurumların yayınları da tarih araştırmalarının gelişmesine yardımcı oldu.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ile temasların daha da artması ve başta Tahran olmak üzere büyük şehirlerde kurulan üniversite ve araştırma merkezlerinde oluşan ilmi atmosfer tarih araştırmalarının sayısının çoğalmasını sağladı. Bu dönemin önde gelen isimleri arasında Abdülhüseyin Zerrînkûb, Muhammed Cevâd Meşkûr, Ferîdun Âdemîyyet, Cemâl Türâbî Tabâtabâî, Abdülhâdî Hâirî, Abbas Zeryâb Hûyî, Muhammed İbrâhim Bâstânî Pârîzî, Abdülhüseyin Nevâî, Menûçîhr Murtazavî ve İrec Afşâr gibi araştırmacıları saymak mümkündür. Çalışma alanları edebiyat, kültür tarihi, yazmalar ve metin neşri gibi konular olsa da tarih araştırmalarına sağladıkları katkılardan dolayı Zebîhullah Safâ, Muhammed Takî Dânişpejûh, Seyyid Ca'fer Şehîdî, Muhammed Emîn Riyâhî, Menûçîhr-i Sûtûde ve İhsan Yârşâtir gibi araştırmacılar da bu listeye dahil edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Historians of the Middle East (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 126-151; F. Tauer, "Hâfiz-i Abrû sur l'historiographie", *Mélanges d'orientalisme offerts à Henri Massé*, Téhéran 1963, s. 10-25; a.mlf., "Tımurlular Devrinde Tarihçilik" (trc. Ahmet Ateş), *TTK Belleten*, XXIX/130 (1965), s. 49-69; Hacı Hüseyin-i Nahcivânî, "Zafer-nâme-hâ", *Çihil Makâle* (nşr. Yûsuf Hâdim Hâşimîneşeb), Tebriz 1343/1964, s. 117-134; Storey, *Persian Literature*, I/1-2, tür.yer.; Affân Selçûk, *Naqd u Berresî-yi Menâbi'-i Târîh-i Selçûkîyân-i 'Arabî u Fârsî* (doktora tezi, 1349 hş./1970), Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Kütüphane nr. 955/052, N632S, P. D.); K. A. Luther, "Bayhaqî and the Later Seljuq Historians: Some Comparative Remarks", *Yâdnâme-yi Ebû'l-Fazl-i Beyhâkî*, Meşhed 1350 hş., s. 14-33; a.mlf., "The Saljuqnamah and the Jami' al-tawarikh", *Mecmû'a-i Hiçâbâ-yi Tahkîkî der Bâre-i Reşîdûdîn Fazlullâh-i Hemedânî* (nşr. Seyyid Hüseyin

Nasr v.dğr.), Tahran 1350 hş., s. 26-35; a.mlf., "A New Source for the History of the Iraq Seljuqs: The Tarihik al-Vuzara", *Isl.*, XLV/1-2 (1969), s. 117-128; Pervîz Ezkâî, *Târîh-nigârân-ı Îrân*, Tahran 1373/1994, I; G. Lazard, "The Rise of the New Persian Language", *CHLr.*, IV, 595-632; M. R. Waldman, *Toward a Theory of Historical Narrative: A Case Study in Perso-Islamicate Historiography*, Columbus 1980, tür.yer.; Menûçîhr Murtazavî, *Mesâ'il-i 'Ahd-i İlhanân*, Tahran 1370/1991, s. 380-381, 405-544, 590-625; A. K. S. Lambton, "Persian Local Histories: The Tradition Behind Them and the Assumptions of Their Authors", *Yâd-Nâma in Memoria di Alessandro Bausani*, Roma 1991, I, 227-238; a.mlf., "Ta'rikh", *El²* (İng.), X, 286-291; Ahmed-i Münzevî, *Fihrist-vâre-i Kitâbâ-yi Fârsî*, Tahran 1374-82 hş., I-VIII, tür.yer.; Sâdik Âyinevend, *'İlm-i Târîh der Gostere-yi Temeddün-i İslâmî*, Tahran 1377/1998, I-II, tür.yer.; Ch. Melville, "Hamid Allah Mustawfî's Zafarnamah and the Historiography of the Late Ilkhanid Period", *Iran and Iranian Studies: Essays in Honor of İraj Afşar* (ed. Kambiz Esлами), Princeton 1998, s. 1-12; a.mlf., "Jâme' al-Tawârih", *Elr.*, XIV, 462-468; J. S. Meisami, *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*, Edinburgh 1999, tür.yer.; a.mlf., "Why Write History in Persian? Historical Writing in the Samanid Period", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. C. Hillenbrand), Leiden 2000, II, 348-374; a.mlf., "Rulers and the Writing of History", *Writers and Rulers: Perspectives on Their Relationship from Abbasid to Saffavid Times* (ed. B. Gruendler – L. Marlow), Wiesbaden 2004, s. 73-95; B. G. Fragner, "Wem gehört die Stadt? Raumkonzepte in einer Chronik der Seldschukenzeit", *Erzählter Raum in Literaturen der islamischen Welt* (ed. R. Haag-Hguchi – Christian Szyska), Wiesbaden 2001, s. 95-111; Cihânbağ Sevâkib, *Târîh-nigârî-yi 'Aşr-i Şafevî*, Tahran 1380/2001; Stephan Conermann, *Historiographie als Sinnstiftung: Indo-persische Geschichtsschreibung während der Mogulzeit (932-1118/1516-1707)*, Wiesbaden 2002, tür.yer.; Hasan Şâyegân, *İkbâl ve Târîh-nigârî der Bâre-i 'Abbâs İkbâl-i Âştîyânî*, Tahran 1383/2004 s. 139-173; W. Hinz, "Tımurîler Tarihi Hakkında Menba Tetkiki" (trc. M. Altay Köymen), *TTK Belleten*, VI/21-22 (1942), s. 85-120; Bâstânî-yi Pârîzî, "Menâbî ve Me'âhiz-i Târîh-i Kirmân", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât*, IX/1, Tahran 1340/1961, s. 94-142; B. Spuler, "Die historische geographische Literatur in persischer Sprache", *Hor.*, I (1968), s. 100-167; Hânâbâ Beyânî, "Hâfiz-i Ebrû ve Hâkîkat u Fevâ'id-i 'İlm-i Târîh ez-Nazar-ı vey", *Beresihâ-yi Târîhî*, V/4, Tahran 1349 hş., s. 233-254; J. E. Woods, "The Rise of Tımurîd Historiography", *JNES*, XLVI/2 (1987), s. 81-108; E. L. Daniel, "Manuscripts and Editions of Bal'ami's Tarjamah-i Tarih-i Tabari", *JRAS* (1990), s. 282-321; S. Shimo, "Ghazan Khan and the Tarih-i Ghazani - Concerning its Relationship to the Mongol History of the Jami' al-Tawarikh", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko (The Oriental Library)*, LIV, Tokyo 1996, s. 93-110; H. A. R. Gibb, "Tarih", *İA*, XI, 793-797; Ya'kûb Âjend v.dğr., "Târîh / Târîh-nigârî", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 95-185; Sâdik Seccâdî – Murtazâ Rezmârâ, "Târîh-nigârî", *DMBİ*, XIV, 302-322; Elton Daniel v.dğr., "Historiography, I-XIV", *Elr.*, XII, 323-411.



Hindistan. Tarih yazıcılığının Hindistan'da müslümanlar tarafından başlatıldığı söylenir. Ancak IV. yüzyıla ve daha sonraki yüzyıllara ait "praşati" denilen yazıtlarla VII. yüzyılda yaşamış Bâna'nın *Harşaçarita*'sı ve XII. yüzyılın ünlü tarihçisi Kalhana'nın (Kalhan) *Racatarangini*'si (*Raj Tarangani*) gibi örneklerden Hindistan'da İslâm öncesinde tarih yazıcılığının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. *Racatarangini* Keşmir tarihi, *Harşaçarita* Kuzey Hindistan'da yarım yüzyıldan fazla hüküm süren Raca Harşâ'nın (590-657) manzum biyografisidir. Sanskritçe yazılan bu kitapların Hindistan'daki İslâm tarih yazıcılığını etkilediği söylenemez. Hindistanlı müslüman tarihçiler çoğunlukla İslâm tarihçiliğinin genel tarih, menâkıb, siyasetnâme, şehnâme, bölge tarihi gibi klasik türlerini kullanmışlar ve İran edebiyatının etkisiyle eserlerini daha çok Farsça kaleme almışlardır. Hindistan'daki müslüman tarih yazıcılığının ilk örnekleri ülkede Türk hâkimiyetinin başladığı VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren görülür. VII. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden Fahreddin Mübârek Şah'ın *Şecere-i Ensâb-ı Mübârek Şâh* ile *Âdâbü'l-ğarb ve ş-şecâ'a* adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir. Mukaddimesinde Gurlular'ın Hindistan'daki ilk haleflerinden bahsedilen *Şecere-i Ensâb*, özellikle Delhi Sultanı Kutbüddin Aybeg'in 1192-1206 yılları arasında yaptığı fetihler, 1206'da Lahor'da Delhi Sultanlığı'nı kurması ve şahsiyetine dair bilgiler içerir. *Âdâbü'l-ğarb ve ş-şecâ'a* ise hükümdarlara savaş sanatını anlatmak amacıyla yazılmıştır. Hem bir siyasetnâme hem de bir askerî strateji kitabı özelliği taşıyan eser askerî tarih için önemli bir kaynak sayılır. Hindistan'daki İslâm tarih yazıcılığının ilk örneklerinden biri, aslı Arapça olup günümüze Ali b. Hamîd el-Küfî'nin yaklaşık 613'te (1216) yaptığı Farsça çevirisi ulaşan *Çaçnâme*'dir. Bu anonim eserin birinci bölümü Sind'de hüküm süren Brahman Çaça hânedanının tarihi, ikinci bölümü 92-95 (710-714) yılları arasında Araplar'ın Sind bölgesini fethi hakkındadır. Avfî'nin Delhi Sultanı İltutmış'ın veziri Nizâmülmülk Muhammed b. Ebû Sa'd el-Cüneydî'ye sunduğu *Cevâmi'u'l-hikâyât ve levâmi'u'r-rivâyât*'ta Gazneli sultanlarıyla ilgili başka kaynaklarda yer almayan çok ilginç anekdotlar bulunmaktadır. Avfî'nin ikinci önemli eseri *Lübübü'l-elbâb* Farsça en eski şuara tezkiresidir ve Aynülmülk Fahreddin Hüseyin'e ithaf edilmiştir.

Hindistan'da tarih yazıcılığı geleneği gerçek anlamda Hasan Nizâmî'nin, Delhi Sul-

tanlığı'nın kuruluş dönemini oluşturan Kutbüddin Aybeg (1206-1210) ve Şemseddin İltutmış (1211-1236) devirlerinin siyasal, sosyal ve kültürel tarihine dair bilgi verdiği *Tâcü'l-me'âşir*'i ile başlar. Hindistan'da müslüman-Türk idaresinin kuruluşuna bizzat şahit olan Hasan Nizâmî eserinde edebî ve sanatlı bir üslup kullanmıştır. *Tâcü'l-me'âşir* İngilizce'ye çevrilmişse de (*Tajud Din Hasan Nizami's-Tajul Ma'athir, The Crown of Glorious Deeds*, B. Saroop, New Delhi 1998) tenkitli neşri henüz yapılmamıştır. Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'si VII. (XIII.) yüzyıl Hindistan tarihinin en önemli kaynaklarından. Delhi Memlûk Sultanı I. Nâsırüddin Mahmud Şah'a sunulan eserde Hz. Âdem'den başlayarak Cüzcânî'nin yaşadığı zamana kadar cereyan eden olaylar anlatılmakta olup Gurlular ve 1260 yılına kadar Delhi Sultanlığı tarihi hakkında birinci elden kaynak durumundadır. Bengal ve Bihâr'da müslüman-Türk hâkimiyetinin kuruluşu ve Moğollar'a dair çağdaş kaynaklarda yer almayan bilgiler içeren eserde Delhi Sultanı İltutmış'ın Memlûk kökenli emirlerinin biyografisinin de verilmesi *Tabakât-ı Nâsırî*'nin değerini daha da arttırmaktadır. Eser yayımlanmış ve İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Türk asıllı şair, tarihçi ve mutasavvıf Emîr Hüsrev Dihlevî'nin edebî bir üslûpla kaleme aldığı *Hazâ'inü'l-fütûh*'u (*Târih-i 'Alâ'i*), Delhi Sultanı Alâeddin Halacî'nin Hindistan racalıkları üzerine 1296-1311 yılları arasında düzenlediği seferler ve fetihleri hakkında geniş bilgi içeren tek kaynaktır. Emîr Hüsrev *Kırânü's-sa'deyn, Miiftâhu'l-fütûh, Deval (Düvel) Rani ve Hızır Hân, Nüh Sipih, Tuğluqnâme* adındaki mesnevilerinde Delhi Halacîleri dönemi (1290-1320) olaylarıyla ilgili çok değerli bilgiler verir. Muhammed Sadr Ahmed Hasan, bir Hindu hikâyesinden derlediği *Besâtinü'l-üns*'te Giyâseddin Tuğluk Şah devriyle oğlu Muhammed Şah'ın saltanatının ilk günlerini anlatır.

Ortaçağ Hindistan tarihinin en ünlü isimlerinden Ziyâeddin Berenî'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'ye zeyil olarak yazdığı *Târih-i Firûzşâhi*, Giyâseddin Balaban'ın tahta çıkışından (664/1266) Firûz Şah Tuğluk'un saltanatının altıncı yılına (758/1357) kadar meydana gelen olaylar, idarî, iktisadî ve sosyal gelişmeler, askerî ve idarî düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi içerir. Tarih ilmiyle hadis ilmi arasında sıkı bir münasebet kuran ve tarihçilerin de hadisçiler gibi çok titiz davranması gerektiğini şöyle-

yen Berenî, kaydettiği hadiselerin birçoğunun görgü tanığıdır. Bazı olayların perde arkasındaki sebeplerini açıklamayı, çağdaş eserlerde bulunmayan bilgiler aktarması Berenî'ye Hindistan tarihçileri arasında seçkin bir yer kazandırmıştır. Akıcı ve sade bir üslûpla yazılan *Târih-i Firûzşâhi* sonraki Hindistan tarihçilerine kaynak teşkil etmiştir. Berenî'nin hükümdarlara öğütler vermek amacıyla yazdığı *Fetâvâ-yı Cihândâri* ise daha çok teşkilât tarihi konusunda yararlanılan bir eserdir. Abdülmelik İsamî'nin 751'de (1350) tamamladığı *Fütûhu's-selâtin* adlı Farsça manzum tarihi Gazneli Mahmud'la başlar ve Delhi sultanlarının ardından Behmenîler Devleti'nin kuruluşuna kadar gelir (1347). Abdülhamîd Gaznevî tarafından 760'ta (1359) tamamlanan *Düstûrül-elbâb fi 'ilmi'l-hisâb* Delhi Sultanlığı'nın maliye teşkilâtı açısından önemli bir kaynaktır. 1370'te yazılan anonim *Siret-i Firûzşâhi*, Delhi Sultanı Firûz Şah Tuğluk'un tahta çıkışından (1351) Tette (Tatta) seferine (767/1365-66) kadar gelir. Eserde ayrıca Firûz Şah'ın âdil idaresinden, imar faaliyetleri ve yaptırdığı rasathânelerle devrin savaş aletlerinden bahsedilir. Şemseddin-i Sirâc Afif'in 1398'den sonra yazdığı *Târih-i Firûzşâhi*'de de Firûz Şah Tuğluk'un siyasî ve askerî başarıları, yeni kurduğu müesseseler, imar çalışmaları, devrinin tanınmış devlet adamları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Eserde süslü ve edebî anlatım ön planda tutulmuş, kronoloji zaman zaman ihmal edilmiştir. VIII. (XIV.) yüzyıl şairlerinden Bedr-i Çâç'ın *Kaşâ'id* ve Aynülmülk Abdullah b. Mahrû'nun *İnşâ-yı Mâhrû* adlı edebî eserleri, Delhi sultanları Muhammed Şah Tuğluk ve Firûz Şah Tuğluk devri olaylarına dair bilgi içerir. Firûz Şah Tuğluk'un bizzat kaleme aldığı *Fütûhât-ı Firûzşâhi*'de kendi yaptığı düzenlemeler, hayır ve bayındırlık işleri hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır. Muhammed Bihâmidhânî'nin 842'de (1438-39) tamamlanan *Târih-i Muhammedî*'si genel bir İslâm tarihidir. Yahyâ b. Ahmed Sirhindî'nin *Târih-i Mübârekşâhi* adlı eseri Delhi Sultanlığı tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Gurlular'dan Muizzüddin Muhammed dönemindeki Hindistan seferleriyle başlayıp 1434 yılına kadar gelen eserde 817'ye (1414) kadarki hadiseler için Cüzcânî, Berenî ve Emîr Hüsrev'in eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Müellifin tanıklık ettiği 1414-1434 arasındaki olaylarla ilgili anlattıkları birinci elden kaynak niteliğindedir.

Delhi Sultanlığı'nın VIII. (XIV.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflaması üzerine merkezden uzak eyaletlerde mahallî hânedanlar kurulmaya başlanmış, IX. (XV.) yüzyıldan itibaren birçok mahallî hânedan veya bölge tarihi yazılmıştır. Bunlardan anonim *Târih-i Muzafferşâhi* ve *Zamîme-i Me'âşir-i Maḥmûdşâhi*, Gucerât sultanları ve Şihâb Hakîm'in (Ali b. Maḥmûd el-Kirmânî) 906'dan (1500) önce tamamladığı *Me'âşir-i Maḥmûdşâhi*'si Mâlva sultanları hakkındadır. Mir Muhammed Ma'sûm Nâmî'nin *Târih-i Ma'sûmî* adlı eseri 1339-1510 yılları arasında hüküm süren Sumera ve Sama hânedanlarıyla ilgili bir Sind tarihidir. İskender b. Muhammed Mancû'nun *Mir'ât-ı İskenderî*'si 1403'ten 1591'e kadar, Ali Muhammed Han Bahadur'un *Mir'ât-ı Ahmedî*'si İlkçağ'lardan 1761'e kadar gelen Gucerât tarihidir. Ali b. Azizullah Tabâtâbâî'nin *Burhân-ı Me'âşir* adlı eseri 1004 (1596) yılına kadar ulaşan Behmenî ve Nizamşâhi hânedanları tarihidir. Gulâm Hüseyin Selîm Zeydî'nin 1202'de (1787-88) tamamladığı *Riyâzü's-selâtin*'i ile el-Hâc ed-Debir'in Arapça *Zaferü'l-vâlih*'i XVII. yüzyıl Bengal genel tarihi hakkındadır. Rızkullah Müştâkî'nin *Vâkı'ât-ı Müştâkî*'si Lûdîler dönemine dair (1451-1526) bilgi verir. Yine Lûdîler ve Sûrîler'den (1540-1555) bahseden Abbâs-ı Servânî'nin *Tuḥfe-i Ekberşâhi*'si, Ahmed Yâdgâr'ın *Târih-i Selâtin-i Afâğine*'si (*Târih-i Şâhi*), Abdullah'ın *Târih-i Dâvûdî*'si ve Hâce Ni'metullah b. Habîbullah'ın *Târih-i Hân-ı Cihân* ve *Maḥzen-i Afğânî*'si Hindistan'da idarenin Bâbürlüler'e geçiş sürecindeki olaylar hakkında bilgiler içerir.

Bâbürlüler'in kurulmasıyla birlikte (932/1526) Hindistan'da tarih yazıcılığında yeni bir dönem başlar. Hint-İran geleneği ve Herat okulu, bizzat Bâbürlü hükümdarları tarafından oluşturulan gelenekle birleştirilerek yeni bir Hint tarih yazıcılığının doğması sağlanır. Bu hânedanın kurucusu, edip ve şair Bâbür, Çağatayca kaleme aldığı ünlü hâtıratı *Bâbürnâme*'yi Hindistan'da tamamlamıştır. Özellikle eserin son bölümlerinde Bâbür'ün Hindistan'ı istilâsına ve bu ülkede dört yıllık saltanatı sırasındaki siyasal, sosyal, ekonomik ve tarımsal hayata dair çok ilgi çekici bilgiler bulunmaktadır. *Bâbürnâme* Reşit Rahmeti Arat tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir (I-II, Ankara 1943-1946). Bâbür'ün teyzesinin oğlu olan Haydar Mirza Duğlat Kaşgar hanlarından Abdürreşid'e ithaf ettiği *Târih-i Reşidî*'de Bâbür ve Hümâyün

TARİH

devri olaylarından bahseder. Eser özellikle Hümâyün dönemi hakkında verilen bilgiler bakımından önemlidir. Bâbü'r-ün kızı Gülbeden Begüm'ün *Hümâyünnâme*'sinde XVI. yüzyıl Bâbürlü saray hayatı ve âdetleri, protokol kuralları, düğünler ve diğer eğlenceler, haremde bulunan kadınlar ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. *Hümâyünnâme*, Abdürreb Yelgar-Eymen Manyas tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Ankara 1944). Ayrıca Bâbürlü sarayında görev yapan Bayezid Bey'in *Târîh-i Hümâyün* ve Cevher Bey'in *Tezkiretü'l-vâkı'ât* adlı eserleri vardır.

Ekber Şah'ın veziri Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin 1590'da yazmaya başladığı *Ekbernâme* adlı üç ciltlik eser (Leknev 1867) resmî tarih yazıcılığının en güzel örneklerindedir. Birinci cilt Timurular'ın, Bâbü'r, Hümâyün ve Sûrîler'in, II. cilt Ekber Şah'ın saltanatının 46. yılına kadar gelen olayların ayrıntılı tarihidir. *Âyîn-i Ekberî* adıyla tanınan III. cilt ise devlet teşkilâtı, kurumlar, hükümdarlık sembolleri, saray âdetleriyle Ekber Şah'ın yaptığı düzenlemelere ayrılmıştır. Müellifin dinî taassuptan uzak kalarak Hint kültürünü Hindu ve müslüman geleneklerinin sentezi diye nitelmesi o dönem için oldukça dikkat çekicidir. Ekber Şah devrinde üst düzey görevlerde bulunan Nizâmeddin Ahmed Herevî'nin 1002 (1593-94) yılında tamamladığı *Tabakât-ı Ekberî* (Leknev 1870, 1875) Hint müslümanlarına dair ilk genel tarih kabul edilir. Gazneliler hânedanının kurucusu Sebük Tegin'in savaşlarıyla başlayıp Ekber Şah'ın 38. saltanat yılına (1594) kadar gelen eser, Ekber Şah dönemi için olduğu kadar Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde kurulan mahallî hânedanların tarihleri için de önemli bir kaynaktır. Eser İngilizce'ye (I-III, Kalküta 1913-1936) ve Arapça'ya (I-III, Kahire 1995) çevrilmiştir. Yine aynı dönemin tarihçilerinden Abdülkâdir el-Bedâûnî'nin Sebük Tegin zamanından (366/977) 1004 (1596) yılına kadar Hint müslümanları tarihinden bahseden *Müntehabü't-tevârih* (*Târîh-i Bedâ'ûnî*) adlı Farsça eseri (I-II, Calcutta 1864-1869) büyük ölçüde *Tabakât-ı Ekberî*'ye dayanmakla birlikte içerik yönünden daha geniştir. Bedâûnî eserinde Ekber Şah'ın dinî reformlarını şiddetle eleştirir. Ekber Şah'ın hicretin bininci yılı münasebetiyle aralarında Abdülkâdir el-Bedâûnî, Ebü'l-Fazl el-Allâmî, Nakîb Han, Ca'fer Bey ve Ahmed Tettevî'nin de bulunduğu yedi kişilik bir heyete yazdırdığı *Târîh-i Elfi* 1000 (1592) yılına kadar gelen bir İslâm tarihidir.

Firîşte'nin *Gülşen-i İbrâhimî* (*Târîh-i Firîşte*) (Bombay-Poona 1831-1832) adlı eseri, Gazneliler'den başlayıp XVII. yüzyılın başlarına kadar Hindistan'da hüküm süren hemen bütün devletlerin tarihini ihtiva etmektedir. Eser, kronolojik bakımdan ve coğrafi açıdan birçok eksikliğine rağmen asılları kaybolmuş kaynaklardan alıntılar içermesi yönünden değerlidir. Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî'nin *et-Târîhu'l-Hakkî'si* Hindistan'da İslâm'ın yayılışından X. (XVI.) yüzyıla kadar geçen dönemi içine alırken *Zikrû'l-mülûk* adlı eseri Gurlular'dan Muizzüddin Muhammed'le başlayarak Ekber Şah devrine kadar, onun oğlu Nürülhak tarafından yazılan *Zübde-tü't-tevârih* ise Cihangir dönemine kadar (1605-1627) gelen olayları anlatmaktadır. Cihangir'in hâtıraları *Tüzük-i Cihângîrî* (*Cihângîrnâme*) adlı kitapta toplanmıştır. Eserin 1030 (1621) yılına kadar cereyan eden olayları anlatan kısmı Cihangir'in kaleminden çıkmış, sonraki iki yılın olayları Cihangir'in emriyle Mu'temed Han tarafından yazılmıştır. Cihangir'in ölümü ve şehzade kavgalarına dair son kısım (*Te'timme-i Vâkı'ât-ı Cihângîrî*) Mirza Muhammed Hâdî Han'a aittir (metniyle birlikte Aligarh 1863-1864; Leknev 1914). Mu'temed Han'ın *İkbâlnâme-i Cihângîrî*'sinde Ekber Şah'ın atalarının tarihinden, Ekber Şah ve Cihangir döneminden bahsedilir (Calcutta 1865; Leknev 1870; Allahâbâd 1931).

Bâbürlü Hükümdarı Şah Cihan devrinde (1628-1657) resmî tarih yazıcılığı tekrar ön plana çıkmıştır. Bu tarihlerden ilki, Şah Cihan'ın kâtibi ve tarihçisi Muhammed Emîn Kazvî'nin *Pâdişâhnâme* adlı eseridir. Resmî kayıtlara dayanan eser Şah Cihan devrinin ilk on yılını kapsar. Şah Cihan daha sonra Abdülhamîd Lâhûrî'ye bu on yılın tarihini yeniden yazdırmıştır. Lâhûrî on yıla sonraki on yılın tarihini de eklemiştir ve eserine *Pâdişâhnâme* adını vermiştir (I-II, Calcutta 1866-1872). Lâhûrî'nin öğrencisi Muhammed Vâris bu esere on yıllık dönemi içeren bir zeyil yazmış olup eser Şah Cihan dönemiyile ilgili geniş bilgi veren değerli bir kaynaktır. Tâhir İnâyet Han'ın *Şâhcihânnâme*'siyle Muhammed Sâlih Kenbû'nun *Amel-i Sâlih* (*Şâhcihânnâme*) adlı eseri de Şah Cihan devrinin önemli tarih kaynaklarıdır. Muhammed önemli tarih kaynaklarıdır. Muhammed Ma'sûm b. Hasan'ın 1070'te (1659-60) tamamladığı *Târîh-i Şâh Şücâ'i* Şah Cihan'ın oğulları arasındaki taht kavgaları hakkında önemli bilgiler içerir. Şah Cihan'ın tarihçilerinden Muhammed Emîn'in

oğlu Münşî Mirza Muhammed Kâzım'ın *Âlemgîrnâme* adlı kitabı (Calcutta 1865-1873) Evrengzîb'in 1068 (1657) yılında Evrengâbâd'a gidişiyile başlar, 1078 (1667) yılına kadar gelen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi verir. Evrengzîb'in 1668'den sonra muhtemelen devlet harcamalarını kısma amacıyla resmî tarih yazıcılığını kaldırması üzerine eser yarım kalmıştır. Bâbürlüler devrinde kaleme alınan resmî tarih kitapları arşiv kayıtları ve resmî belgelere dayandığı için olaylar ve kronolojileri açısından doğru bilgiler verir.

Evrengzîb'in resmî tarih yazıcılığına son vermesinin ardından Hindistan'da tarih yazıcılığında yeni bir dönem başlar. Bu dönemde kaleme alınan kitaplar arasında en dikkat çeken Ebü'l-Fazl Ma'mûrî'nin adı tesbit edilemeyen tarihidir. Tamamına yakını Hâfî Han'ın *Müntehabü'l-lübâb*'i içinde yer alan eser 1723'e kadar meydana gelen olaylar için ana kaynak durumundadır. Eserin bazı cilt ve bölümleri yayımlanmıştır (II, Calcutta 1860-1874; III, 1909-1925). Muhammed Müstaid Han'ın *Me'âşîr-i 'Âlemgîrî*'si (Calcutta 1870-1873; Agara 1873) Evrengzîb döneminin tarihidir. Rüstem Ali b. Muhammed Şâhâbâdî'nin *Târîh-i Hindî* adlı eserinde Evrengzîb'den sonra tahta çıkan Bâbürlü hükümdarlarından Muhammed Şah'ın 23. saltanat yılına kadarki olaylar anlatılır. Muhammed Şâfîi Tahrânî'nin *Târîh-i Muhammedşâhî*'si Bâbü'r zamanından başlarsa da Evrengzîb'in ölümünden 1739'a kadar gelen son kısmı önemlidir. Yine XVIII. yüzyılda telif edilen tarih kitaplarından Abdülkerîm-i Keşmîrî'nin *Beyân-ı Vâkı'ı* ile (*Nâdimnâme*) anonim *Târîh-i Ahmed Şâh*, Muhammed Şah ve Ahmed Şah dönemleri hakkında bilgi içermektedir. Bir başka anonim eser olan *Târîh-i 'Âlemgîr-i Şânî*, II. Âlemgîr dönemi (1754-1760) hakkındadır. 1191'den (1777) önce yazılan anonim *Târîh-i Şivaci*'de Maharaca Şivaci'nin hayatı anlatılırken Dekken'de meydana gelen olaylarla ilgili bilgi verilmektedir. XVIII. yüzyılda kaleme alınan tarihlerin belki de en önemlisi Gulâm Hüseyin Han Tabâtabâî'nin *Siyerü'l-müte'ahşîrîn* adlı kitabıdır (Calcutta 1248/1833, 1836; Lucknow 1282/1866). Eser Evrengzîb'in ölümünden (1707) başlayıp 1196 (1782) yılına kadar gelir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetleri hakkında bilgi veren eserde İngiliz yönetimine şiddetli eleştiriler yöneltilmektedir. Evrengzîb dönemi aynı zamanda eserlerini Farsça yazan Hintli tarihçilerin ortaya çıktığı dönemdir. Hintli

bir kumandan olan Bhîm Sen'in *Nüşa-i Dilgüşâ* adlı kitabı (1120/1708) tarih ve hâtırât karışımı bir eserdir. Sucân Ray Bhandârî'nin 1107'de (1695-96) tamamladığı *Hulâşatü't-tevârih* ilkçağ'lardan Evrengzîb'in tahta çıkışına kadar gelen bir Hindistan tarihidir (Delhi 1918). Hindistan'da İngilizler'in himayesinde bazı tarih kitapları yazılmıştır. Gulâm Ali Han'ın *İmâdü's-sa'âdet*'i Eved bölgesinin tarihinden bahseder (Lucknow 1864). Laçmi Narayan Şefik'in *Bisâtu'l-gânâ'im* adlı eserinde 1174 (1761) yılına kadar Maratalar'ın tarihi anlatılır. İşvardas Nagar'ın *Fütûhât-ı Âlemgîrî*'si Evrengzîb dönemiyle ilgilidir.

Hindistan'da biyografi türünün ilk örneği, Cûzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'sinin son kısmında yer alan yirmi beş Şemsî melikinin hayat hikâyesinin yer aldığı bölümdür. Ancak meşhur kişilerin biyografilerini yazma geleneği Bâbürlüler'le birlikte başlar. Cihangir devrinde Ni'metullah b. Habîbullah, Hân-ı Cihân Lûdî'nin hayatını anlatan *Târîh-i Hân-ı Cihân*'i, Abdülbâkî Nihâvendî, Abdürrahîm Hân-ı Hânân'ın biyografisiyle ilgili *Me'âşir-i Rahîmî*'yi kaleme almıştır (Calcutta 1910-1931). Bâbürlü dönemi ileri gelenleri hakkında hacimli biyografi sözlüklerinin yazılmasına doğru ilk adım, Şeyh Ferîd Bakkarî'nin telif ettiği *Zahîretü'l-havânin* adlı eseriyile atılmıştır. Muhammed Sâdık'ın *Tabakât-ı Şâhchânî*'si âlim, şeyh ve şairlere dair önemli bir kitaptır. Keval Ram'ın *Tezki-retü'l-ümerâ'* adlı eseri mektup koleksiyonlarına dayanarak kaleme alınmıştır. Samsâmüddeve Şahnevâz Han, Âzâd-ı Bilgrâmî ve Abdülhayy'ın 1194'te (1780) tamamladıkları *Me'âşirü'l-ümerâ'* 730'dan fazla biyografi içerir (I-III, Calcutta 1888-1891). Evliya biyografilerine dair ilk eser Mirhord'un 790'dan (1388) sonra tamamladığı *Siyerü'l-evliyâ'*'dir. Eserde Münüddin Hasan el-Çiştî'den itibaren müellifin yaşadığı döneme kadar Hindistan'da yaşayan Çiştî şeyhlerinin biyografisi ayrıntılı biçimde verilmektedir (Delhi 1885). Aynı tarzda diğer bir eser Şeyh Cemâlî'nin on dört Çiştî velisi hakkında yazdığı *Siyerü'l-ârifin*'dir (Delhi 1893). Hindistan'da telif edilen ilk evliya tezkiresi Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî'nin 999'da (1591) tamamladığı *Ahbârü'l-ahyâr*'ıdır (Delhi 1865, 1891, 1914). Gavsî Şattârî'nin 1022 (1613) tarihli *Gülzâr-ı Ebrâr*'ı XIII-XVII. yüzyıllar arasında yaşayan evliyanın biyografilerine dair yoğun dikkat ve çaba harcanarak meydana getirilen bir çalışmadır. Suarâ tezkirelerinin ilk örneği Avfî'nin (ö.

629/1232 [?]) *Lübâbü'l-elbâb*, ilk büyük çalışma Alâüddeve Kâmî'nin 973'te (1565-66) kaleme aldığı *Nefâ'isü'l-me'âşir*'dir. XVII. yüzyılda yazılan Şîr Han Lûdî'nin *Mir'âtü'l-hayâl*, XVIII. yüzyılda Brindâbandas'ın *Sefîne-i Hoşgû*, Âzâd-ı Bilgrâmî'nin *Serv-i Âzâd* ve Lutf Ali Beg'in *Âteş-kede* adlı eserleri tanınmış suarâ tezkirelerindedir. Mirza Muhammed'in 1776'da tamamladığı *Târîh-i Muhammedî*'sinde meşhur kişilerin biyografileri ölüm tarihlerine göre sırayla verilmektedir. Muhammed Hüseyin Âzâd'ın XIX. yüzyılda kaleme aldığı *Âb-ı Hayât* adlı kitabı ise Urdu dili ve edebiyatıyla ilgili bir antolojidir.

Hindistan'da modern tarih yazıcılığı XIX. yüzyılda başlamıştır. Seyyid Ahmed Han'ın Delhi'deki mimari eserler hakkında 1847'de kaleme aldığı Urduca *Âşârü's-sanâdid* adlı eser sanat tarihi açısından çok önemlidir. Seyyid Ahmed Han'ın arkadaşlarından Zekâullah modern araştırmalara dayanan Urduca ilk Hindistan tarihini yazmıştır. Eser 1316'da (1898) yayımlanmıştır. XIX. yüzyılda özellikle Asiatic Society of Bengal'in önderliğinde yoğun bir neşir çalışması yapılarak Delhi Sultanlığı ve Bâbürlüler devrinin ana kaynakları yayımlanmaya başlanmıştır. Modern tarih araştırmaları XX. yüzyıl boyunca sürmüştür. Hindistan, Pakistan ve Bengladeşli tarihçiler eserlerini daha çok İngilizce kaleme aldıkları değerli çalışmalar meydana getirmişlerdir. Muhammed Habîb, Halîk Ahmed Nizâmî, K. Saran Lal, İşvari Prasad, S. Münülhak, İ. Hüseyin Kureşî, Seyyid Athar Abbas Rızvî, Aziz Ahmed, Mehdi Hüseyin, Ebü'l-Hasan Nedvî, Seyyid Süleyman Nedvî, K. S. Aiyangar, R. J. Majumdar bunlar arasında zikredilebilir. Hindistan'daki çağdaş müslüman tarih yazıcılığında iki akımın varlığından bahsedilebilir. Bunlardan biri, Hint kültürünün Hindu ve müslüman kültürlerinin birleşiminden oluştuğu düşüncesini savunan milliyetçi görüştür. İlk örnekleri Muhammed Habîb'in *Mahmûd of Gaznî* (1922) ve Tara Çand'ın *Influence of Islam on Indian Culture* (1924) adlı kitaplarında yer alan milliyetçi görüş en ayrıntılı ifadesini M. Mücîb'in *Indian Muslims* (1967) adlı çalışmasında bulmuştur. Diğer görüş Hindistan'daki müslüman toplumunu bağımsız siyasal, sosyal ve kültürel bir varlık olarak kabul eder. İ. Hüseyin Kureşî'nin *The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent (610-1947)* adlı eseri bu görüşü yansıtan temel kitaptır.

BİBLİYOGRAFYA :

Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 433-780; ayrıca bk. İndeks; P. Hardy, *Historians of Medieval India: Studies in Indo-Muslim Historical Writing*, London 1960; a.mf., "Some Studies in Pre-Mughal Muslim Historiography", *Historians of India, Pakistan and Ceylon* (ed. C. H. Philips), London 1967, s. 122-123; K. A. Nizami, *Supplement to Elliot and Dowson's History of India*, Delhi 1981, II-III; a.mf., *On History and Historians of Medieval India*, New Delhi 1983; *Historians of Medieval India* (ed. Mohibbul Hasan), Meerut 1983; L. P. Mathur, *Historiography and Historians of Modern India*, New Delhi 1987; *The History of India* (ed. H. M. Elliot - J. Dowson), Delhi 1990, I-VIII; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, tür.yer.; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilât (1206-1414)*, Ankara 2006, s. XV-XXXI; Enver Konukçu, "Delhi Türk Sultanlıklarına Dair Kaynak ve Araştırmalar", *MK*, sy. 81 (1991), s. 35-37; M. Athar Ali, "The Use of Sources in Mughal Historiography", *JRAS*, V/3 (1995), s. 361-373; a.mf., "Târîkh", *El²* (İng.), X, 295-297; Abdülhamit Birşık, "Muhammed", *DİA*, XXX, 472-476.



S. HALUK KORTELE

Endonezya ve Malezya. Endonezya ve Malezya'nın ilk dönem yazılı tarihi "pararaton, babad, sejarah, kisah, salsilah, riwayat, hikayat" gibi adlar altında yazılan ve esas itibariyle sözlü geleneklere dayanan metinlerden oluşur. Bölgedeki birçok mahallî dil arasında en önde gelenleri Malay ve Cava dilleridir. Cava dili Cava adasının en eski ve zengin dilidir. Malayca ise bölgedeki yazılı İslâmî literatürün ana iletişim aracını ve bugünkü Endonezya ve Malezya millî dillerinin temelini oluşturur. Cava dilindeki İslâm öncesi tarih yazıcılığının ilk örnekleri eski Cava krallıklarına dair tarihî metinlerdir (pararaton). En eski örneklerinin XV. yüzyılda yazıldığı kabul edilen pararatonlar Cava tarihiyle ilgili bazı bilgiler ihtiva etmekle birlikte sihir, efsane, hikâye ve olağan üstü olaylar barındıran zayıf ve abartılı rivayetler derlemesidir. XVI. yüzyıl başlarında Cava'nın kuzeyindeki Demak'ın bir müslüman ticaret merkezi olarak yükselişi, eski Hindu Macapahit İmparatorluğu'nun yıkılışı ve İslâmîyet'in bölgede yayılışının ardından kurulan müslüman sultanlıklar döneminde Cava tarih yazıcılığında yeni bir tür doğmuştur (babad). XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşayan ünlü saray şairleri tarafından derlenen babadlar manzum tarihî hikâyelerden ve tarihî kayıtlardan meydana gelir. Hükümdarların şecerelerini içeren, çeşitli mitoloji ve efsanelerle karışmış bu metinler genellikle bir yönetici aile veya hânedan için kaleme alınmıştır. Babadlar, Cava'nın Avrupalılar'ın XV. yüzyıl sonlarında